

Dordi Olsdatter Glassmakerstuen

Denne artikkelen er en del av et dokumentasjonsprosjekt som Nordøsterdalsmuseet har om Borregaard og Kiær skoger i Rendalen. Tidlig på 1900-tallet begynte Kiær-familien å kjøpe opp skog i Ytre Rendal. De kjøpte i hovedsak skog fra grendene Andrå, Ås, Kværnes og Hornset. Dette var for en stor del skog som hadde gått på handel siden 1880-årene, slik tilfellet var for det meste storparten av skogen i Ytre Rendal. Eiendommer som ikke måtte gå på tvangsauksjon eller som ikke trengte å selge unna skog, var unntaket disse årene.

I denne artikkelen skal vi følge Dordi Olsdatter Glassmakerstuen. Hun fikk et liv preget av omskiftninger, klassereiser og kompliserte relasjoner til familie og sambygdinger. Hennes livshistorie ble nært knyttet til gardene Andrå, Ås og Bortstu Hornset. Med Dordi kan vi følge ett av mange ulike livsløp for personer som hadde sine liv knyttet til eiendommer som senere ble en del av Borregaard og Kiær skoger. Dordi Olsdatter var født i 1792. Foreldrene hennes var ikke gift. Faren het Ole Embretsen og var sønn på Ås. Moren var Gunhild Tollefsdatter fra Søndre Andrå.

Andrå ligger på østsiden av Storsjøen i Ytre Rendal. Andrå er første

gang nevnt i 1525. Andrå var lenge eid av kongen, men i 1662 gikk Andrå til å bli en del av Hafslund-godset. På Andrå var det tidligere to gardar; Nordre og Søndre Andrå. Gardsbrukene hadde rundt 50 daa dyrket jord hver. Til sammen hadde disse to gardene ca. 70.000 daa skog, men Dordi var født før tømmeret hadde fått den verdien det fikk utover 1800-tallet. Foreldrene til Gunhild var, som de fleste andre brukere i Ytre Rendal på den tiden, leilendinger under Hafslund-godset.

Selv om de to Andrå-gardene lå avsides på østsiden av Storsjøen, hadde Dordi mange rundt seg da hun vokste opp. Det var over femti personer som bodde på de to Andrå-gardene og på husmannsplassene som var knyttet til Andrå ved folketellingen i 1801. Det må allikevel ha vært et lukket samfunn. Det var få andre slekter i bygda de hadde familietilknytning til.

Da Dordi var to år, giftet moren hennes seg med Jon Andersen fra nabogarden, Nordre Andrå. Her vokste Dordi opp sammen med sin nye familie. De første årene moren og Jon var gift, var de innerster hos faren til Jon. Det vil si at de leide hus på garden og hadde egen husholdning.

Dordi giftet seg med Ole Haldosen

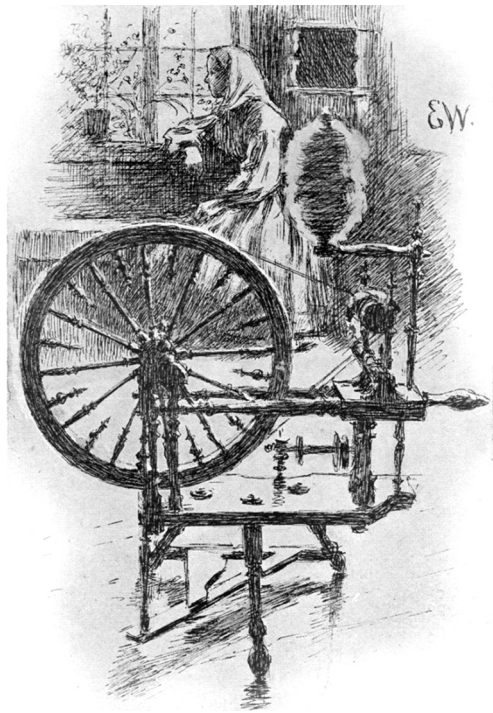
fra Øvre Rendal. Ole var sønn av Haldo Olsen¹ som arbeidet på prestegarden i Øvre Rendal. Haldo var presten Samuel Mandalls² tillitsmann på garden. Da Mandall gikk av som prest, flyttet han og kona til Enkegarden. Haldo Olsen ble med dit som gardsbestyrer. Der vokste Ole opp sammen med to søstre.

Våren 1820 fikk Dordi og Ole sitt første barn, en datter. Dordi bodde da på Ås og Ole på Berger. Men høsten etter at datteren ble født, giftet foreldrene seg og Ole flyttet til Ås. At barn ble født utenfor ekteskap, var blitt mer vanlig i bygda siden Dordi ble født. I disse årene ble hvert fjerde barn i Rendalen født utenfor ekteskap. Dordi og Ole fikk senere en datter til og to sønner.

Gardkjerring på Ås

Ås, som var barndomshjemmet til faren, ble drevet av farbroren. Han het også Ole Embretsen. Han var dels leilending (bygselmann) og dels selveier. Faren til Dordi var en tid husmann på Åsbrenn, som var en plass under Ås. Garden Ås ligger i lia vest for Åkrestrommen, der Mistra renner ut i Renavassdraget. Garden nevnes første gang i 1578. Da er garden eid av kongemakta, den var altså et krongods. Krongodset gikk over til Hafslund i 1662.

Onkelen til Dordi var gift, men de fikk ingen barn som vokste opp. Etter at onkelen døde, drev enken og hennes nye mann garden noen år. Senere gikk garden til Dordis far. Da Dordi var 13 år, giftet faren seg. Men de fikk heller ikke barn og Dordi ble «lyst i kull og kjønn» i 1817. Det betyr at faren, over-

Som ungene. Fra eventyret om Stabbursnøkkelten i rokkehodet. Tegning: Erik Werenskiold.

for tinget, erklærte at Dordi var hans datter og hun ble nå arving til Ås³. De første årene Dordi og Ole bodde på Ås, var de innerster på garden. I 1827 fikk Ole skjøte på Ås og Dordi og Ole ble brukere av garden. Men etter kort tid var det Dordis fetter, Ole Olsen Søstu Kværnes⁴, som tok over skjøtet og ble bruker.

Løkken Berge

Dordi og Ole kom senere til Løkken Berge i Øvre Rendal som innerster. De ble dermed nærmeste naboer med den ene av Oles søstre og familien hennes som bodde på nabogarden Broen Berge. Den andre søsteren til Ole

bodde også i nærheten. Hun var gift med Haagen Olsen⁵ og bodde i Sveen Berge.

Familien til Dordi og Ole bodde i Løkken Berge da den eldste datteren ble konfirmert i 1835. I 1836 fikk Ole Haldosen auksjonsskjøte på Løkken Berge. Men allerede i februar året etter, solgte Ole. De ble allikevel boende på Løkken Berge til den yngste datteren var konfirmert samme høst.

Glassmakerstua

Familien kom senere til Glassmakerstua på Hornset. Glassmakerstua var en husmannsplass under Bortstu Hornset⁶. Plassen hadde fått navnet sitt etter Ole Pedersen fra Nordstu Lomnes som var glassmester. Hornset ligger nord for Lomnessjøen, og Bortstu Hornset var den gamle tingplassen i bygda. Hornset nevnes som ødegard i 1593 og i 1604 er den med og betaler bygningsskatt til Akershus slott. Garden, som altså hadde blitt krongods, ble solgt til Hafslundgodset i 1662. Bortstu Hornset ble senere bygdas lensmannsgard. Da Dordi og Ole kom til Hornset, hadde den nye lensmannen flyttet til Øvre. Brukeren nå var Tollef Tollefsen dy. Ved siden av å være gardbruker, var han også en periode bygdas ordfører. Men både hans far og bestefar hadde vært lensmenn. Tollef Tollefsen dy. var ugift, men hadde en stor husholdning. Han hadde vokst opp i en stor søskenflokk og Tollef tok inn flere av sine søsken, nieser og nevøer i husholdningen. I tillegg hadde han arbeidsfolk som bodde på garden. Selv om, eller kanskje fordi, det ble ført et stort hus i Bortstu, hadde de

lenge slitt med betalingsproblemer. Allerede på 1840-tallet var Tollef Tollefsen Hornset å finne på lister i riksaviser over personer debitorer ble advart mot å gjøre forretninger med.

I 1843 fikk Ole Haldosen og Dordi Olsdatter festeseddel på Glassmakerstua av Tollef Tollefsen Hornset dy og familien flyttet dit. De to familiene skulle komme til å få sine skjebner spunnet sammen på mange måter. Året etter at familien kom til Glassmakerstua, ble det yngste av barna konfirmert. Men like før jul samme år døde Ole. Da Dordi ble enke, tok hun inn enken Maren Halstensen Otnes og hennes to barn som innerster. Dordi og Maren⁷ var søskenbarn.

*Som gammel kone. Gammel-Brit Graffer. 1878.
Tegning: Erik Werenskiöld.*

Dordi i rettssak

Dordi ble stevnet for retten av Tollef Tollefsen dy. Saken handlet om kontrakten som ble inngått i 1843, der Tollef hadde festet bort plassen Glassmakerstua til Ole Haldorsen og Dordi Olsdatter. Kontrakten hadde som vilkår at festerne skulle dyrke jordveien forsvarlig, samt holde hus og gjerder i ordentlig stand. Kontrakten regulerte dessuten havning og gjeting av husdyra. Ansvar for gjerding og vedlikehold av husene var også beskrevet. Videre kunne ikke fester ta inn innerster uten bortfesters godkjenning.

Etter Ole Haldosenes død, forsøkte Tollef å få enken til å fravike plassen. Han mente at hun brøt kontrakten fordi hun hadde vanskjøttet jorda, hadde hogd bjørker inne på gardens jorder og hadde latt husdyra gå i hjemmarka uten gjeting. Men verst var det at Dordi hadde tatt imot innerster uten bortfesters samtykke. Ved dom av 25. august 1851 ble derfor Dordi Olsdatter pålagt å fravike Glassmakerstua innen første faredag, som var 14. oktober og den faste flyttedagen for tjenestefolk. Dordi godtok dommen og flyttet til bestemt tid fra plassen. Men senere fikk hun fri rettshjelp og appellerte til overretten om frifinnelse. Tollef Tollefsen mente derimot at Dordi hadde akseptert dommen da hun ikke hadde anket til rett tid og hadde flyttet fra plassen. Overretten aksepterte Dordis begrunnelse for hvorfor anken ikke hadde kommet før og at flyttingen ikke inneholdt noen erkjennelse. Retten aksepterte også at Dordi hadde tatt inn innerster den vinteren mannen døde. Oppholdet hadde kun vart noen måneder og innerstene

hadde hjulpet Dordi inntil hennes egne barn kom hjem og hjalp til med de pliktene som husmannskontrakten innebar. Innerstene hadde for det meste selv holdt seg med kost. Vitnene forklarte seg forskjellig om hvorvidt Dordi hadde oppfylt andre deler av husmannskontrakten.

Overretten frifant Dordi Olsdatter. Tollef anket senere saken for høyesterett, men høyesterett stadfestet overrettens dom.

Brodermord

På Andrå, der Dordi hadde vokst opp, ble det også en rettssak disse årene. Stefaren til Dordi var død i 1855. Fetteren til Dordi, Sæming Sevatsen, hadde tatt over som bruker på Søndre Andrå. Der bodde også broren til Sæming, Sevat, som innerst med sin familie. Under en auksjon i 1856 slo Sæming i hjel broren sin med en kornstaur. Året etter den ulykksalige auksjonen, ble Nordre Andrå slått sammen med Søndre Andrå til én gard. Senere fikk garden forskjellige eiere. Den gamle familien som hadde vært brukere på Andrå, bodde forskjellige steder i bygda. Sønnen til Sevat, Sevat Sevatsen dy., giftet seg aldri. Han vandret mye rundt i landet og prøvde å få hjelp til å få Andrå tilbake til den gamle familien.

Av broren Sæmings barn var det bare en datter som ble boende i bygda. Resten av søsknene reiste etter hvert til Amerika. Etter at Sæming ble enke-mann, emigrerte også han.

Dordis siste år

Midt oppe i rettssakene med Tollef Tollefsen dy. i Bortstu Hornset, ble det knyttet mange bånd mellom de to familiene. Hele tre av søksnene til Tollef fikk barn med ungdommene i Glassmakerstua.

I 1848 fikk Dordis datter Regine en sønn med Ole Tollefsen fra Bortstu Hornset. Sønnen Ole fikk en datter med Johanne Tollefsdatter i 1854. Året etter fikk samme Ole en datter med Johannes søster, Goro Tollefsdatter. Goro hadde da allerede to barn med to forskjellige. Ole og Goro giftet seg senere samme året som de var blitt foreldre og fikk senere datteren Lina (Oline). Lina får vi høre mer om senere.

Dordi Olsdatter Glassmankerstuen døde i 1861. Da bodde hun hos datteren Oline, som var gift på Bergsethau-gen i Øvre Rendal.

Etterspill

Dordis barnebarn Lina (Oline) måtte også møte i retten. Lina hadde i noen år vært husholderske hos sin onkel, Tollef Tollefsen dy. i Bortstu Hornset. I disse årene hadde hun fått en liten lønn. I 1879 fortalte hun onkelen sin at hun hadde lyst til å flytte til Kristiania. For å beholde niesen hos seg, tilbød Tollef at hun skulle få 10.000 kr da han døde, mot at hun fortsatte som husbestyrerinne hos ham, uten lønn, så lenge han levde. Dette godtok Lina. Men i 1888 solgte Tollef garden og tok føderåd hos den nye eieren. Tollef og Lina ble enige om at hun da skulle få 8.000 kr utbetalt, mot at hun senere skulle frafalle et hvert krav i boet.

Tollef døde allerede året etter og da var boet fullstendig insolvent. Lina ble saksøkt av skifteretten. Spørsmålet var om de 8.000 kr hun hadde fått av onkelen sin var betaling for allerede utført arbeid eller om dette var en gave. Lina ble frifunnet av et flertall i retten og fikk beholde sine 8.000 kr. I folketellinga 1910 er Lina titulert som rentenist og budeie. Fire år senere reiste Lina til Amerika sammen med en datter.

Etterord

Livet til Dordi var ikke enestående i bygda og heller ikke i Norge på den tiden. I gamle tidsskrifter, kirkebøker og skifteprotokoller finner en sider spekket med vitnesbyrd om lignende dramatiske og omskiftende skjebner. En kan likevel forundre seg over hvordan kvinner som Dordi kunne få et så omskiftelig liv.

Forfatteren Jacob Breda Bull lot seg også fascinere av historier som dette. Med sin diktekunst bygde han videre på disse tørre historiske opplysningene. Derfor henvises er det flere steder i artikkelen til Bulls folkelivsskildringer. Bull må ha hatt en rik kunnskap om Rendalens historie. Denne kunnskapen benyttet han som bakgrunn for folkelivsskildringene sine, men han skrev om og dreide på de faktiske opplysningene. Det må presiseres at henvisningene til Bulls romaner ikke er kildehenvisninger, men henvisninger til hvor en kan lese om hvordan Bull gjendiktet livene til personer som er nevnt i denne artikkelen.

Kilder:

- Aviser
(1849, 16. januar). De Norske Rigs-
tidende.
(1857, 30. juni). Morgenbladet.
- Bøker
- Byretten. (1903). Domme og
Kjendelser ved Kristiania Byret i bor-
gerlige Retstrætter. Kristiania:
Dybwad.
- Bull, H. H. (2000). Hushold og
generasjonsskifter i Rendalen 1762-
1900: ættesamfunnets siste skanse?
Oslo: Historisk institutt.
- Bull, J. B. (1914). Folkelivsromaner
og Folkelivsbilleder. 5. Kristiania:
Gyldendalske Boghandel, Nordisk
Forlag.
- Bull, J. B. (1936). Herr Samuel.
Gyldendal.
- Bull, J. B. (1936). Herr Samuels rike.
Gyldendal.
- Bull, J. B. (1916). Rendalen. Dens
historie og bebyggelse. Kristiania:
Gyldendalske boghandel.
- Bull, J. B. (1937). Ættens øde.
Oslo: Gyldendal.
- Nytrøen, O. (1970). Ytre Rendal gard
og Ætt. Elverum.
- Nettsider
- Arkivverket Digitalarkivet. (2014).
- Folketellinger og manntall.
Hentet fra:
<http://digitalarkivet.arkivverket.no>
- Arkivverket Digitalarkivet. (2014).
- Kirkebøker. Hentet fra:
<http://digitalarkivet.arkivverket.no>
- Arkivverket Digitalarkivet. (2014).
- Panteregister Nord-Østerdal.
Hentet fra:
<http://www.arkivverket.no>

Noter:

1 Jacob Breda Bull bruker Haldo Olsen som modell i flere av folkelivsskildringene sine, en særlig viktig rolle spiller Haldo i Herr Samuel og Herr Samuels rike.

2 Samuel Mandall er hovedpersonen i bøkene Herr Samuel og Herr Samuels rike.

3 Bull forteller om Dordi i Rendalen. Hun kalles her Aaskonen. Bull forteller at hun så på arbeidet sitt med spinning som så viktig at da hun trengte papir til spoler, klypte hun opp ark fra dagboka til bestefaren, Embret.

4 Ole Olsen Søstu Kværnes ble kalt Ola Ås. Vi hører om ham i Ættens Øde. Der er han med og anmelder Ole Carlsen Hagen.

5 Haagen Olsen er Gammel-Haakaa i Gammel-Haakaa's Fortællinger. Haagen Olsen er også eneste sønn til ser-sjant Ole Haagensen og Gunhild Brinchmann som vi hører om i Herr Samuel» og «Herr Samuels rike.

6 Bull skilder et julegilde i Bortsu Hornset i boken Herr Samuel.

7 Broren til Maren het Even. Han falt i slaget ved Lier i 1814. Han var da trolovet med Ragnhild Sæmingsdatter fra Nordre Hagen. Ragnhild var gravid da Even falt, og i 1815 fødte hun tvillinger. Vi får høre om denne historien i boka Herr Samuels rike.